

OBILASCI I KONTROLA NASTAVE

Sistematsko, stručno praćenje i kontrola nastave najuspešnije se ostvaruju dobro organizovanim i stručno pripremljenim obilascima. Iskustva govore da su stručno-metodski obilasci ne samo značajno sredstvo za uspešno rukovođenje već i efikasan put za sagledavanje svih onih pojava koje mogu biti značajne za dalji razvoj nastave i doprineti boljem rešenju pojedinih nastavnih, vaspitnih, organizacionih i drugih problema.

Obilasci i neposredna kontrola su najsigurniji put da se pojedina pitanja nastave svestrano upoznaju, sagledaju rezultati i to znatno bolje i potpunije nego što se to može postići preko izveštaja, referisanja, ispita i sastanaka. Ali, svaki obilazak treba, u prvom redu, da pruži punu pomoć neposrednim izvođačima nastave. Samo svestrano ispoljena pomoć daje punu vrednost obilasku i kontroli.

Da bi pomoć bila uspešna, neophodno je da obilazak bude dobro organizovan, svrsishodan i sadržajan. Neorganizovani, na brzinu izvođeni obilasci za koje su karakteristični improvizacija i tzv. »iznenađenja«, moraju ustupiti mesto planiranim, temeljno pripremljenim i solidno izvedenim obilascima. Za uspešan obilazak i kontrolu potrebni su stručnost i pedagoška kvalifikovanost onih koji će kontrolisati nastavu. No i pored visoke stručnosti, onaj koji obilazi nastavu mora dobro da se pripremi. To će biti garancija da svaka sugestija i primedba budu zasnovane na poznavanju i realnoj oceni nastave. Zato se u grupe za obilazak angažuju takve starešine i nastavnici čija će analiza biti stručna i pedagoški motivisana.

Mada je obilazak nastave stalna praksa, obilasci kao metod rukovođenja imaju svojih nedostataka i nisu uvek adekvatni svojoj nameni. Uzroci mogu da budu raznovrsni, ali je osnovni u nerazumevanju nekih stručnih i didaktičkih pretpostavki dobro organizovanih obilazaka.

Na obilaske nastave ponekad se gleda kao na stereotipnu praksu. Nisu retka rezonovanja da obilasci nisu ni potrebni. Naročito su nerealna mišljenja da obilasci mogu da koče nastavu. Pri tom se zaboravlja da obilazak nastave nije radi obilaska, već radi uspešnog rukovođenja nastavom.

Obilascima koji su namenjeni stručno-metodskoj kontroli nastave stiče se neposredan uvid i obezbeđuju aktuelni podaci o važnim elementima nastave, kao: kako se organizuje nastavni proces, kakvu »produkciju« daje nastavno vreme, koliko se garantuje aktivnost nastavnika i vaspitanika na času, kakvi su vaspitni i obrazovni rezultati, kako kolektiv organizuje nastavu, kako se koriste nastavna sredstva i objekti, koliko su rešenja racionalna i šta se može unaprediti.

Kontrola i obilasci nastave nužno se nameću svakoj komandi i školskoj ustanovi, jer zapažanja i uvid iz obilazaka obezbeđuju blagovremeno otkrivanje uzroka slabosti i donošenja konkretnih rešenja za unapređenje nastave. Pored toga, obilascima se mogu proveriti rezultati sa ispita, ocene date u izveštajima i informacijama o nastavi.

Ako se problemi kontrole nastave sagledaju u širem kontekstu rukovođenja nastavom, kao deo sistema rukovođenja, ispada da samo dobro organizovana i stručna kontrola omogućava dinamično praćenje i podizanje nastave na viši i savremeniji nivo.

Analizom nastave u više kolektiva zapaža se da se pripremi obilazaka ne posvećuje svuda potrebna pažnja, da su planovi često površni i bez potrebnog sadržaja. Ima i takvih u kojima se jedino vidi starešina koji obilazi i vreme obilaska. Nailazi se i na planove koji su dodatak rasporedu rada, planu nastave ili čak planu kolektivnih priprema za nastavu. Kod njih se ne precizira cilj obilazaka, sadržaj kontrole, postupak, zadaci koji se rešavaju, sredstva i metodi rešenja.

Kroz kontrolu se unapređuje i razvija samokontrola, samokritičnost, realnije ocenjuju vrednosti sopstvenog rada i lične aktivnosti u rešavanju složenih nastavnih i vaspitnih zadataka. To, drugim rečima, znači da stručna kontrola pozitivno utiče na osposobljavanje nastavnika za aktivan stvaralački odnos prema nastavi.

Ekipni obilasci nastave. Već niz godina je praksa širih, grupnih, ekipnih obilazaka nastave. Ekipni obilasci nastave zahtevaju temeljne pripreme, svestrano angažovanje i dosta vremena. Međutim, iz takvog rada proizilaze sigurni pokazatelji o nastavi. Plansko, ekipno obilaženje nastave je značajno i zbog sticanja svestranog uvida u nastavu. Praksa obilaženja i provere »naletom« ne daje ni približno onakve rezultate kakve može da pruži planski i dobro organizovan obilazak i kontrola rada. Ako obilazak nije dobro pripremljen i planski izveden, ako se ne obezbede svi instrumenti za sistematsko i neposredno praćenje određenih činioca nastavne prakse, onda se stvarno može dogoditi da se »naletom« na nekoliko časova, na nekoliko nastavnika, sasvim nerealno i pogrešno zaključi o dotičnoj nastavi.

Kvalifikovana i planska kontrola zahteva razrađene instrumente i radne zadatke onih koji obilaze. Ako se radi o proveravanju uspeha nastave, neophodni su kontrolni didaktički testovi pomoću kojih se može sigurno i brzo utvrditi uspeh u jednom vremenskom periodu. Tako se najsigurnije obezbeđuju aktuelni pokazatelji o napredovanju u nastavi i sveže informacije, polazni izvori za dalja istraživanja, za sigurne provere i blagovremene akcije, pogotovo ako se raspolaže sa instrumentima kvalifikovane stručne i didaktičke kontrole nastave.

Nosioci prethodnih i tekućih priprema obilazaka su ne samo nastavni organi no i pojedine starešine i nastavnici. Za svaki ekipni obilazak i kontrolu nastave neophodno je blagovremeno pripremiti opšte i posebne planove rada, jasno naznačiti ciljeve obilaska i radne zadatke, kako cele ekipe tako i svakog njenog člana. Pored toga, potrebno je obezbediti stručnu i didaktičku dokumentaciju za izvršavanje zadataka kontrole, unapred fiksirati i odrediti pitanja i elemente nastave koje treba sagledati i analizirati u toku obilazaka.

Za svaki obilazak ekipe se pripremaju. Od toga umnogome zavisi uspeh obilaska. Bez svestranih priprema kvalifikovano praćenje nastave nije moguće. Pripreme mogu da budu kolektivne, grupne i pojedinačne. U toku prethodnih priprema ekipe pripremaju: opšti plan obilaska, posebne planove po predmetima i planove za pojedinačno angažovanje članova. Pored toga, one izrađuju materijalnu dokumentaciju svojih radnih zadataka koja sadrži pitanja i elemente koje treba ocenjivati i analizirati u toku obilaska.

Tekuće pripreme traju za čitavo vreme obilaska. One su uslovljene samim planom obilaska. Zadaci ovih priprema mogu se prethodno postavljati samo načelno, a u toku obilaska i konkretno. Sadržaj priprema proizilazi iz potreba. I ove pripreme mogu da budu kolektivne, grupne i individualne. Njih je najbolje organizovati pred ili odmah na početku obilaska, zatim na kraju izvršavanja jednih i pre početka sledećih radnih zadataka.

Realnost radnih zadataka ekipe. Kako je nastavni proces veoma složen i raznovrstan, obilazak treba usmeriti na nekoliko ključnih pitanja iz oblasti organizacije i izvođenja nastave. Neke ekipe teže da svoje obilaske pretvore u sveobuhvatnu kontrolu celokupne nastave, a to nije dobro. Ako se postavte preobimni zadaci, dovodi se u pitanje njihovo izvršenje. U ekipnom obilasku koji je organizovan u Nižoj vojnoj akademiji i trajao 40 radnih dana, kontrola je bila orijentisana isključivo na nastavni čas. Radni zadaci ekipe su razvrstani na istraživanje didaktičkih, stručnih, psiholoških i logičkih vrednosti časa. Pošlo se od toga da je nastavni čas osnovna ćelija nastavnog organizma i da opšti uspeh nastave zavisi, pre svega, od toga kakve uspehe postićemo na svakom od njih.

U radu ove ekipe učestvovalo je 10 starešina i nastavnika, od kojih je jedan bio psiholog, a jedan pedagog. Ekipa je ukupno obišla 261 nastavni čas. Da bi se obezbedio jedinstven kriterij i jedinstveni elementi kontrole, razrađen je radni list za svakog člana ekipe. Zadaci su orijentisani na osnovni cilj obilaska. Elementi kontrole podeljeni su na osam zadataka: pripremljenost nastavnika za čas, taktičnost, idejnost i aktuelnost nastavne materije, realnost nastavnih zadataka, angažovanost nastavnika i vaspitanika na času, korišćenje i primena sredstava i stručna i metodička struktura časa itd.

Ilustracije radi navodim dva primera određivanja radnog zadatka. Ako, na primer, uzmemo zadatak — pripremljenost nastavnika za čas, pa iz toga ocenimo nastavnikov konspekt i plan časa, onda se prvo, pre polaska, članovima ekipe daju opšta usmena uputstva o zadatku. Na radnom listu se naznače elementi i jedan klasifikator vrednosti plana, odnosno konspekta za izvođenje nastave. U ovom slučaju ocene mogu da se rezimiraju: nema konspekta, konspekt ne zadovoljava ili zadovoljava, konspekt je primeran, racionalno ili slabo se koristi. Ako bismo uzeli, recimo, zadatak: Primena nastavnih sredstava na času, onda se mogu naznačiti koja su to sredstva bila, racionalnosti njihove primene i korišćenja i posebno utvrditi koja su od njih i kako korišćena: uspešno, zadovoljavajuće, primerno, slabo itd. Sa ovako razrađenim radnim elaboratima omogućuje se ekipi da prikupi niz vrednih podataka za analizu nastave. Njihovom statističkom obradom

moгу se dobiti objektivne ocene vrednosti pojedinih činilaca nastavnih procesa. Najzad, ovim se daje mogućnost realnog ocenjivanja pojedinih činioца nastave, objektivne klasifikacije vrednosti nastavnog procesa po predmetima i za pojedine nastavne oblike i nastavnike.

Ako se pođe od toga da radni zadaci obilaska izviru iz opštih ciljeva unapređenja nastave, onda se svrha obilaska mora usaglasiti sa aktuelnim problemima nastavne prakse koji se nameću i traže rešenje. Svaki obilazak treba da predstavlja kariku u sklopu niza napora za usavršavanje nastave. U svakom radnom zadatku treba jasno videti da je namenjen izvršenju određenih vaspitnoobrazovnih zadataka koji stoje pred nastavnicima i školom.

Još u početku obilaska potrebno je usaglasiti način tretiranja pojedinih zadataka. To obezbeđuje da i u samostalnoj kontroli bude zagarantovana objektivnost i istovetnost kriterija u ocenama pojedinih elemenata nastave (časa).

Organizacija obilaska. Ekipni obilazak može se organizovati na više načina. Jedan je — da cela ekipa ili grupe članova obilaze zajedno, drugi — da svaki član ekipe obilazi posebno i treći — da se obilazak organizuje kombinacijom prva dva načina.

Iskustva pokazuju da svaki od ovih načina može da bude prihvaćen. Tako, na primer, ako cela ekipa obilazi — garantuje se pouzdana »ekipa sudija« za ocenu nastave i za pružanje svestrane i solidne stručno-metodičke pomoći nastavnicima. Međutim, ova varijanta ima i svojih slabosti. Daleko je manje radnih mesta na kojima se tada vrši kontrola i pomoć. Potrebno je duže vreme da bi se zagarantovao svestraniji uvid u nastavni rad i najzad, ako je ekipa brojna, ti obilasci mogu znatno da utiču na normalno odvijanje nastavnog procesa.

Druga varijanta pokazuje takođe svoje vrednosti i nedostatke. Njome se obezbeđuje sticanje maksimalnog uvida, jer se istovremeno obilazi veći broj časova, a uz to svestranija i neposrednija pomoć nastavi. Ovim načinom se omogućava obilazak i pomoć na više radnih mesta, a istovremeno obezbeđuje od slučajnosti i parcijalnosti uvida. Ali ovim načinom je, i pored dobrih priprema, teže zagarantovati objektivnost i jednoobraznost ocena.

Pokazalo se kao najbolje da ekipe još pre polaska imaju jedinstven kriterij o svim pitanjima, a za to je potrebno da prethodno zajedno obiđu nekoliko nastavnih časova, seminara, konsultacija, uvežbavanja i sl. Posle svakog kolektivnog obilaska, ekipa bi trebalo da prodiskutuje o zapažanjima, da ispuni radne liste, usaglasi mišljenja i stavove. To obezbeđuje da kasnije u samostalnoj kontroli pojedinih članova bude zagarantovana idejnost i jedinstveno shvatanje i ocena nastavnog procesa.

Praksa je pokazala da u ekipnom obilasku ne treba da učestvuje više od 3—4 čoveka, i to stručne starešine. Da bi ekipa bila »pouzdan sudija« nastave potrebno je da obilazak bude duži i da dođe bar 3 časa na svaki oblik nastavnog rada odgovarajućeg predmeta. To bi obezbedilo da ocena ne bude površna, a uvid delimičan. No, obilazak brojnih ekipa, s druge strane, negativno se odražava na normalno odvijanje časa. Pokazalo se veoma praktičnim ako se ekipi dodeli manje radnih

zadataka i da se organizuju dve-tri radne grupe. Takav postupak više garantuje stručnost rada i obezbeđuje sveobuhvatniji uvid u nastavu.

U radu ekipe treba se držati principa: kontrola radi pomoći. Ovaj princip obezbeđuje punu vrednost obilazaka. Pri tome je važno da članovi ekipe imaju pravilan odnos prema nastavnicima i starešinama čije časove obilaze. Svaka primedba mora da bude dobro obrazložena i da se zasniva na stvarnim nedostacima nastavne prakse i saopštena tako da poštuje ličnost i vrednost onog čiji se čas i nastava cene. Bilo bi naročito opasno da se pritom neko iz ekipe razmeće svojim stručnim znanjima i pedagoškim iskustvom. Svaki član ekipe tokom obilaska može i treba da pruža pomoć nastavnicima kod kojih ekipa dolazi. Ali pomoć treba da bude pružena na najbolji način. Naravno, to se može obezbediti samo uz svestrane i solidne pripreme. Da bi se vaspitna uloga kontrole više ispoljila, potrebno je prethodno, a naročito u toku obilaska, razgovarati sa nastavnicima, rukovodiocima predmeta i starešinama o uslovima rada, kako bi se imala jasnija predstava o mnogim činjenicama koje utiču na uspeh, a koje se na prvi pogled ne vide.

Primedbe na licu mesta treba davati jedino kad su evidentne i značajne za dalji tok nastave. Upoznavanje nastavnika sa ocenama i mišljenjima o nastavi opravdano je da bude što pre, po mogućstvu, odmah posle obilaska. Pri saopštenju ocena i zapažanja ne sme se prenebregnuti pedagoška potreba da se istaknu uspesi i kvaliteti rada nastavnika. Davanje bilo kakvih primedaba u toku izvođenja časa i uplitanje u nastavu treba izbegavati. To bi, pored ostalog, uticalo na pravilan tok i onemogućilo realnu ocenu organizacije nastave, s obzirom da to remeti nastavniku ritma prethodno zasnovanog plana vođenja časa. Svaku primedbu treba formulisati sa puno takta i odmerenosti i što je naročito važno, celovito objasniti. Ipak, mora se imati na umu da na licu mesta treba učiniti sve što je opravdano i korisno za unapređenje nastave.

Posle svakog dnevnog obilaska, članovi ekipe popunjavaju listu radnih zadataka, beleže i sređuju utiske. Obimno pisanje i beleženje nedostataka za vreme časa negativno utiče na rad nastavnika. Ako se baš nešto i mora zabeležiti, onda to treba učiniti diskretno i neupadljivo. Ako obilazak duže traje, onda je poželjno, bar u početku, da ekipa svakodnevno organizuje diskusije o radu, a kasnije, pošto se uhodaju postupci, najbolje je da se rad analizira jednom u toku dva ili tri dana. Nije isključeno da pojedini članovi ekipe naiđu na probleme van naznačenih zadataka, a karakteristične za neke tipične pojave nastave. Razumljivo da i u tim pitanjima treba pružiti pomoć.

Specifičnosti plana rada. Za uspeh obilaska veoma je važno realno odrediti radnu strukturu ekipe tj. da oni koji obilaze budu kvalifikovani za te zadatke i da se svakom od njih da onaj posao koji najviše odgovara njegovoj pripremljenosti i stručnosti.

U sačinjavanju plana rada ekipe mora se voditi računa i o proporcionalnom obilasku nastave pojedinih predmeta i tipova časova (davanje novog znanja, utvrđivanje, proveravanje itd.), kao i o proseku časova koji se održavaju pre podne, posle podne, noćne vežbe, časovi primenjene obuke i sl. Ako u vremenu obilaženja ima, na primer, 1.000

nastavnih časova, a od toga 600 časova pre podne, 100 časova posle podne i 400 časova primenjene nastave, onda proporcionalno treba odrediti i broj časova koji će se obići.

Stratificirani (naučno utvrđen) uzorak tj. proporcionalni broj časova za svaki predmet treba utvrditi prethodnim planiranjem po nastavnom predmetu, nastavniku, tipu časa i sl. Da bi se o nastavi mogle davati realne ocene, uzrok treba da bude proporcionalno struktuiran i po područjima nastave: vojno-stručne, ideološke, opšteobrazovne i slično. Radi ilustracije u prilogu dajemo jedan proizvoljno uzet prikaz.

Vreme obilaska: 2. X do 6. XI 1964.		B r o j č a s o v a						
Grupe predmeta	U k u p n o				Koji se obilaze			
	davanje znanja	seminari	vežbe	s v e g a	davanje znanja	seminari	vežbe	s v e g a
Vojnostručnih	168	32	240	440	42	8	60	110
Ideoloških	40	32	—	72	10	8	—	18
Opštevojnih	160	16	200	376	40	4	50	94
Opšteobrazovnih	96	44	—	140	24	11	—	35
S v e g a:	464	124	440	1028	116	31	110	257

Ukupan broj časova koji se po prilogu obilaze dovoljno je veliki da se mogu vršiti uopštavanja i analize celokupne nastave. Ovde je ključ 1 : 3 (jedan običeni i 3 neobičena časa), što je za navedeni slučaj sasvim dovoljno.

Princip diferenciranja zadataka, pre svega po nastavnim područjima, a i unutar predmeta i nastavnih kolektiva, doprinosi da ekipa stekne bolji i širi uvid u nastavu. Međutim, iskustvo pokazuje da se u planiranju zadaci moraju tako odrediti da se u predmetima zagaranjuje sticanje uvida na logičkoj strukturi odvijanja nastave. Ukoliko bi se zanemario ovaj princip, prenaglasili jedni, a zanemarili drugi nastavni oblici, može doći do necelovitosti uvida, što bi uticalo na objektivnost opštih ocena, a time i na realnost preduzimanja mera za unapređenje rada. Zadaci se moraju prilagoditi znanjima i iskustvu članova ekipe. Ako se o tome ne vodi računa, zadaci mogu ostati na nivou koji nije ostvarljiv.

Prema mogućnostima i stvarnim potrebama potrebno je planirati dužinu i vreme obilaska. Za obilazak više nastavnih predmeta i ako se želi steći temeljan uvid u niz stručnih i didaktičkih aspekata nastavnog rada, obilazak mora biti duži, ponekad i po nekoliko sedmica.

Dokumentacija obilazaka. Na osnovu zapažanja, ekipa sređuje prikupljene podatke i obrađuje elaborat dokumentacije o izvršenom obilasku. Neophodno je planski prikupiti, srediti i na kraju analizirati informacije o nastavi. Beležeći sve što je značajno za upoznavanje nastavne prakse, prikupljeni podaci su potencijalna radna podloga za rukovođenje nastavom. Analiza svih zapažanja je deo radnih zadataka ekipe koja je obilazila nastavu. Na osnovu analize dokumenata izvode se i zaključci, predviđaju se ili predlažu potrebna rešenja. Pri tom se posebno treba čuvati površne selekcije podataka, brzih zaključaka i ocena. Zato je potrebno temeljito utvrditi vrednost svake informacije iz obilaska, razvrstati sve činjenice, izvršiti njihovu klasifikaciju da bi se mogle koristiti za dalja istraživanja i unapređenja nastave. Ali ovako dobijeni podaci moraće se i dalje proveravati kroz složenu praksu koja je uvek najbolji učitelj i kontrola teorije.

*

Zahtevi savremenog rukovođenja vojnom nastavom su raznovrsni i vrlo složeni. Moderno naoružanje, složena ratna oprema i tehnika, zahtevi svestranog opštevojnog, ideološko-političkog, tehničkog i fizičkog uzdizanja pripadnika armije čine da je vojna nastava vrlo složena i da je jednu savremenu oružanu silu izvanredno teško izdizati i pripremati za rat.

I što se vremenom gomilaju zahtevi u raznim oblastima vojnog obrazovanja, zavisno od sve bržeg razvoja naoružanja i ratne tehnike, to je sve složeniji problem predavanja znanja, umenja i veština i osposobljavanja vojske za rat. Danas je vrlo složen problem vojnog obučavanja i vaspitanja. I ne samo to. Stvarati dobrog vojnika, snažnu armiju, pripremiti čitavu domovinu za odbranu — to su zahtevi koji traže visoku stručnost, veštinu i kvalitete onih koji rade na tom zadatku.

To uslovljava i potrebu da se na naučnoj osnovi zasniva sistem rukovođenja uopšte i posebno rukovođenja nastavom. Opšti razvoj naše vojne misli i složenost zadataka nastave u armiji postavljaju sve složenije zahteve u vezi sa intenzivnim istraživanjem neobično sadržajnih problema nastave u školama i trupci. Dobro pripremljeni i organizovani obilasci nastave pružaju uslove svestranog proučavanja nastavne prakse i garantuju neposredno i sadržajno angažovanje starešina u rešavanju mnogih i složenih nastavnih zadataka. To je istovremeno jedan od puteva stalne borbe za podizanje nastave i vaspitanja u armiji.

Pukovnik
Vuko MIHAILOVIĆ